

Matti Wiberg: **Between Apathy and Revolution. Explications of the Conditions for Political Legitimacy.** Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B. Tom. 182, Turku 1988.

Matti Wibergs ovan i rubriken omtalade doktorsavhandling är till sin natur teoretisk och begreppsutredande. Dess huvudsakliga syfte är inte att strukturera den politiska legitimitetens villkor, utan att strukturera studiet av denna fråga. Avhandlingens tillblivelse måste hälsas med stark tillfredsställelse. Ämnet är nämligen viktigt — legitimitet är vad medborgarnas relationer till det politiska systemet ytterst handlar om. Ändå är ämnet, särskilt hos oss, jämförelsevis dåligt undersökt. Den begreppsbyggnad som existerar är både kaotisk och diffus; det empiriska studiet är som en följd härav kaotiskt och svårtoilat. En ordentlig städning och ventilering av begreppsgarderoben är sålunda mycket påkallad: Wibergs ämnesval är höggradigt relevant och välfunnet. Avhandlingen breddar även på ett välbehövligt vis ämnesfloran i vår statsvetenskapliga disputationss litteratur, fattig på djupdykningar i modern politisk teori.

Disputationen ägde rum vid Åbo Universitet den 17 september 1988, varvid undertecknad fungerade som fakultetsopponent tillsammans med professor **Juhani Pietarinen**. Vad jag nedan anför i denna recension, baserar sig i allt väsentligt på det opponentutlåtande jag ingivit till universitetets samhällsvetenskapliga fakultet; på ett par punkter har jag inarbetat välmotiverade påpekanden som min medopponent gjorde under disputationens förlopp. Avhandlingen har i oktober 1988 godkänts som specimen för vinnande av *politices* doktorsgrad.

Avhandlingen har tre huvuddelar och elva kapitel. Den första delen ger ett par introduktioner och en bekännelse till metodologisk individualism, den andra explicerar olika aspekter av legitimitetsbegreppet, den tredje diskuterar legitimitetens relationer till olika kategorier av politiskt handlande. Härtill kommer en sammanfattande efterskrift, i vilken Wiberg ännu gör några reflexioner om forskningsläget och den riktning framtida forskningar borde ta. Särskilda temata som tas upp till behandling i den avslutande tredje delen är informationsskevheter, rationellt politiskt beteende, revolutioner och politisk tillit (trust) — dessa temata blir litet ojämnt behandlade; tyngdpunkterna ligger på revolutions- och tillitsproblematiken. Ojämnheten till trots är det riktigt att säga att avhandlingen är klart och redigt strukturerad. Det är sedan mer tveksamt om samma kan sägas om det sätt varpå subtemata kopplas till varandra. Delanalyserna går nämligen i olika riktningar, och är inte tillräckligt integrerade i en övergripande idé som kunde belysa och ange deras relevans i och för det huvudproblem som avhandlingen vill angripa. Wiberg har, för att uttrycka saken annorlunda,

samlat en imponerande mängd material, men han har inte fullt kunnat bemästra och smälta detta material. Avhandlingen är nog en fungerande helhet, men inte en fullödig sådan.

Wiberg penetrerar en stor mängd distinktioner, indelningar och kategoriseringar. Tonfallet är genomgående kritiskt, vilket är bra och naturligt — en kontribution som syftar till begreppsexplikering har särskilda orsaker att förhålla sig kritiskt till rådande föreställningar och uppfattningar. Wiberg drar sig inte heller för att attackera stora auktoriteter: hans piska viner över David Easton, Max Weber och Jürgen Habermas. På många punkter har han säkert rätt, och det har varit särskilt nöjsamt att ta del av den avrättning Wiberg består Habermas och dennas grumliga och oprecisa tänkande. Men det sätt på vilket Wiberg driver sin kritik är inte riktigt sympatiskt. Samma gäller för hans tonfall. Vad man starkast reagerar inför är en adresslöshet i argumenteringen, kombinerad med en tendens till starkt svepande penseldrag och aggressivitet i formuleringar. Särskilt gäller detta avrättningen av Habermas och dennes funderingar kring legitimitetskriser. Avrättningen är som sagt nöjsam och knappast i sak missvisande eller felaktig, men den är i den mening orättvis att Habermas inte ges tillräckliga tillfällen att s.a.s. själv komma till tals.

Wibergs behandling av David Easton ger anledning till särskilda erinringar. Flera av Eastons indelningar väljer han att helt negligera: detta gäller framför allt Eastons särhållande av manifest och latent stöd, som kommer mycket nära en distinktion Wiberg driver mellan attityd och handling, och Eastons kategoriseringar av legitimitet, som är en del av nomenklaturen på området i en utsträckning som gör att Wiberg absolut borde ha uppmärksammat dem. Själv har jag härutöver reagerat inför Wibergs i mitt tycke lättvindiga bortviftande av Eastons kända distinktion mellan diffust och specifikt stöd för ett politiskt system. Argumentet är att distinktionen är överflödigt, eftersom det inte finns något teoretiskt eller empiriskt bevis för motsatsen. Jag kan emellertid inte förstå annat än att det verkligen finns en intressant teoretisk skillnad mellan ett stöd som direkt relaterar till specifika outputs och ett som är mer allmänt och övergripande till sin natur. Herbert Tingsten har fångat denna skillnad mycket väl i sin bekanta analys av demokratiproblem, där han påpekar att en demokrat måste försvara och stödja en (demokratisk) statsordning, vars verksamhet ofta står i motsättning till hans allmänpolitiska åsikter. »Han måste», skriver Tingsten, »ständigt vara beredd på en situation, i vilken han förklarar, å ena sidan, att ett visst beslut bör genomföras, å andra sidan att det enligt hans övertygelse är olämpligt» (Demokratiens problem, 1964, ss. 42—43). Vi kan alltså mycket väl föreställa oss och ha t.ex. negativt specifikt stöd och positivt diffust stöd, och det är, synes det mig, en ganska fascinerande uppgift att tänka kring interaktionen mellan de två stöd-

formerna och t.ex. undra hur mycket negativt specifikt stöd som krävs innan det diffusa stödet definitivt eroderar. Distinktionen hade enligt min mening förtjänat en bättre utredning, och i anledning av olika i avhandlingen förekommande resonemang (t.ex. ss. 159, 301) kan man för övrigt fråga om inte Wiberg själv på dessa ställen uppehåller sig vid och argumenterar för en växelverkan, en spillovereffekt från specifikt till diffust stöd. Ännu vill jag mena att Wiberg har föga skäl att göra sig lustig över Eastons sätt att definiera politik och avgränsa det politiska systemet — Wibergs egen politikdefinition (ss. 61, 122) har nämligen stora och uppenbara likheter med Eastons definition (som inte återges i avhandlingen).

En fråga av allmän natur som gäller Wibergs forskningsstrategi bör beröras — den väcktes under disputationen av professor Pietarinen. Ställd inför valet att göra en explikation eller flera, väljer Wiberg att göra en. Han medger att det inte finns något gott förhandsskäl att tro att varje centralt begrepp kan ha och förtjänar endast en explikation, men han tror ändå, med en hänvisning till den politiska teorins nuvarande utvecklingsskede, att det är meningsfullt och nyttigt att stanna för och upprätthålla en stram och fokuserad ambition. Detta behöver inte vara riktigt, och en läsning av Wibergs avhandling ger i själva verket bränsle för tron att legitimitet är ett begrepp som används på många sätt och med många betydelser. Han explikerar nämligen inte en betydelse utan flera, och han avviker härmed från det program han säger sig vilja driva — jag tror det är rimligt att säga att avvikelser blir en styrka, inte en svaghet. Eftersom den inte är medveten — jag gissar att den s.a.s. smugit sig på Wiberg under arbetets förlopp — är den dock inte så långt driven som den gärna kunde ha varit.

Wibergs avhandling har mycket att erbjuda, och man läser den med stort intresse och med uppskattning. Författaren har mycket klart för sig vilka frågor som är väsentliga i sammanhanget, och han har en god och skarp blick för var svagheter och blottor skall sökas i rådande föreställningar och teorifragment. Han har därför haft goda förutsättningar att göra korrigeringar och ingrepp som är kommande legitimitetsforskningar till hjälp och vägledning, och av sina förutsättningar har han gjort fullt bruk. Man tar inte till överord om man säger att boken är ett vägande inlägg i en internationell vetenskaplig debatt. (Detta är f.ö. en omständighet som borde ha manat till större ordentlighet i språk och stilistik: språkfel förekommer och antalet upprepningar är ganska stort). Det ligger dock i sakens och ämnets natur att invändningar låter sig göras även på centrala punkter, och jag skall göra två invändningar som träffar Wibergs sätt att uppfatta företeelsen legitimitet.

Wiberg har stått inför ett val mellan föreställningar om legitimitet som en dikotom eller en icke-dikotom före-

teelse. Han väljer, med en motivering som knappast kan sägas vara tillräcklig, det första alternativet. Jag tror jag vill vara av en annan mening, även om inte heller jag är i stånd att ta fram en tillfredsställande motivering. Det synes mig dock på något sätt naturligare att tänka kring legitimitet i termer av mer eller mindre snarare än antingen eller: legitimitet är för mig något avtonande eller tillväxande, inte något som plötsligt finns eller inte finns. »Legitimacy may rest on better or worse grounds», skriver Wiberg (s. 64) — formuleringen, om vilken jag vill hålla med, synes mig indikera nondikotomitet: bättre eller sämre grunder ger bättre eller sämre legitimitet, d.v.s. legitimitet som glider längs en skala. Jag anmäler alltså avvikande mening, men vill sväva litet på målet. Jag skall också konstatera att Wiberg, såvitt jag har kunnat kontrollera, genomgående är konsekvent i sin behandling av denna fråga.

I min andra invändning vill jag vara mer bestämd. Wiberg vill betrakta legitimitet som en objektiv, inte en subjektiv företeelse, och i anledning av detta val måste två påpekanden göras. Det ena är att stora delar av avhandlingen i själva verket talar mot ett sådant val, i det de uppmärksammar och analyserar temata som blir viktiga endast om man utgår från att legitimitet är något subjektivt. Sådana temata är avgränsningen av legitimitetens subjektpopulation och legitimitetens beroende av kvaliteten i medborgarnas politiska trossystem. I vårt fallet för Wiberg insiktsfulla och konstruktiva resonemang som reder ut en hel del missförstånd och oklarheter, men utgående från en föreställning om legitimitet som något objektivt, något av subjektiva uppfattningar oberoende, borde dessa avsnitt inte ha ägnats den uppmärksamhet de nu får. På flera ställen formulerar sig Wiberg dessutom på ett sätt som otvetydigt ger vid handen att han tänker i termer av subjektiv legitimitet. »Whether a political entity is or is not legitimate is up to the individuals to decide», heter det t.ex. på s. 58. Hårtill kommer, detta är mitt andra påpekande, att accepterandet av en objektiv legitimitetsbild nog hade förpliktat Wiberg att peka på och diskutera de grunder man i så fall kan ha för att konkludera om en politisk entitet i objektiv mening är legitim eller inte. Wiberg anförde vid disputationen att uppgiften är oerhört svår och inte har lösts av någon på ett tillnärmevis tillfredsställande sätt, och i detta har han rätt. Något annat utarbetat försök har man dock som sagt rätt att avkräva honom, och han borde i varje fall ha tillhandahållit någon systematisering eller typologisering av olika tänkbara objektiva grunder. Möjligheten att knyta legitimitet till demokrati, varvid graden av demokrati skulle kunna tjäna som ett objektivt kännetecken på legitimitet, tar Wiberg tyvärr endast antydningssvis beaktning med.

Det är inte möjligt att här beröra alla de intressanta uppslag som finns i Wibergs text. Jag skall emellertid nämna ett, som i sin förlängning ger anledning till en kritisk undran. Wiberg kastar fram den intressanta tanken

att politisk apati och politiskt ointresse i själva verket kan utgöra en viktig grund för legitimitet: system är, för att ta till en spetsformulering, legitima därför att ingen eller blott få bryr sig om huruvida de är legitima eller inte. Det finns, synes det mig, starka skäl att tänka i denna riktning kring legitimitetens problematik. Wiberg underbygger och förlänger sitt uppslag med olika resonemang och utsagor om gemene mans politiska intresse och kompetens i de västliga demokratierna, och av gemene man är han härvid föga imponerad. Medborgarnas politiska attityder och trossystem sägs sålunda med starka formuleringar vara ideologiskt ostrukturerade och inkonsistenta, och Wiberg finner skäl att instämma med resultat som indikerar »a very undeveloped level of political thought and weak or disorganized political attitudes» (s. 131). »The empirical evidence shows convincingly that the citizenry of developed democracies are not vigilant and vocal about political issues», skriver han på ett annat ställe (s. 171).

På denna punkt infinner sig den kritiska undran om vilken ovan var tal. Den är om inte avhandlingen här och även mera allmänt präglas av en viss kulturbias, förankrad som den är i anglosaxisk litteratur och förhållanden. (Wibergs digra litteraturförteckning upptar endast 4–5 arbeten av nordiska författare). Vad sålunda utsagorna om kvaliteten i medborgarnas trossystem och politiska attityder beträffar, är det väl så att de ganska träffande beskriver amerikanska förhållanden. Det är mer tveksamt om de ger adekvata beskrivningar av t.ex. nordiskt politiskt liv. Det finns i själva verket en hel del nordiska forskningsresultat som nog motsäger Wiberg på denna punkt, och som visar på ideologisk attitydkohärens och på ett mått av politiskt deltagande som inte svarar mot föreställningar om apati. »Väljarnas grundläggande ideologiska vänster-högeruppfattningar strukturerar åsikterna i olika aktuella stridsfrågor. Bakom åsiktsbildningen i de konkreta frågorna ligger mer allmänna ideologiska föreställningar», skriver, för att här nämna ett exempel, Sören Holmberg och Mikael Gilljam i sitt färskaste arbete om »Väljare och val i Sverige» (1987, s. 141). »De företagne analyser visar, att den danske befolkning er ret aktiv på adskillige måder. Den konstaterede politiske deltagelse er formentlig endog vaesentligt højere end deltagelsesdemokrater ofte synes at antage. Under alle omstendigheder afliver resultatene påstanden om politisk apati», konkluderar för sin del Erik Damgaard i en studie av Danmarks politiska liv (»Folkets veje i dansk politik», 1980, s. 245). En gång inne på ämnet skall jag i förfärdan anmäla min förvåning över att Wiberg inte utnyttjat Leif Lewins bok »Folket og eliterna» (1970), som bl.a. både sammanfattar och analyserar debatten kring den politiska apatis roll och funktion.

Ett annat intressant uppslag finner vi i ett kapitel om politiska kriser; kapitlet hör f.ö. till det bästa i boken. Uppslaget är helt enkelt att kriser kan vara värdefulla.

»Crises are not necessarily something one should try to avoid. They may also have positive, even desired consequences», framhåller Wiberg (s. 180). Tyvärr lämnar han med detta sitt uppslag — idén flimrar fram men förblir outvecklad. En tillämpning av den på begreppet »legitimitetskris» hade väl försvarat sin plats i avhandlingen. På motsvarande sätt lämnar Wiberg i det kapitel han diskuterar politisk tillit dennas negativa sida obeaktad. »In a sense, we may trust our opponents and enemies», framhåller han (s. 292), och han pekar härmed på en tillämpning av termen »trust» som för begreppet nära det vi kallar prediktioner, och som från detta leder tanken vidare till frågor om t.ex. rättssäkerhet och rättssäkerhetens betydelse för politisk legitimitet. (Tankeassociationen från prediktion till rättssäkerhet går naturligtvis via den förutsägbarhet som rättssäkerheten tillhandahåller). Temat hade med fördel kunnat utvecklas. Samma kan i princip sägas om flera ytterligare uppslag som är tankeväckande men som lämnas obearbetade. Givetvis kan man invända att det finns gränser för vad en enskild avhandling kan täcka och uppmärksamma, och invändningen har sin giltighet. Legitimiteten har kontaktytor med väldigt många statsvetenskapliga delområden, och alla sidospår kan man helt enkelt inte följa upp om man vill driva en någotsånär fokuserad analys. Vid ett par punkter, jag har nämnt dem ovan, hade författaren dock gärna kunnat dröja.

Här nämndes redan att Wiberg är en anhängare av metodologisk individualism. I avhandlingen kommer detta till synes på många sätt, och med bibehållande av en god om än kanske inte fullständig konsekvens. Helt förenligt med den metodologiska individualismens lära är sålunda en ståndpunkt Wiberg hävdar i slutet av avhandlingen, där han i sin framställning om politisk tillit anser att endast individer kan lita på och endast individer kan litas på. Jag tror att jag även här vill vara av annan mening. Såvitt jag kan förstå kan man inom politiken t.ex. lita på den demokratiska processen, varvid tilliten uttryckligen gäller processen som sådan, och riktas mot processens förmåga att styra, uppfostra och kontrollera. Det är alltså inte politikens individer man härvid litat på, man litat på processens såväl restriktioner som incitament för individernas handlande. Man kan resa invändningen att jag här talar om en grund för tillit, inte om tillit i sig: man litat på individer och gör detta därför att de agerar inom den demokratiska processens ram. Jag skall gärna medge att man kan vrida saken på detta sätt. Men jag tror inte det är riktigt att göra så. Jag tror att det är riktigare att föreställa sig saken så, att man ytterst litat på processen och dess regelmässiga förmåga att dirigera handlande: det är genom denna tillit man kan ha tillit till personer som man annars inte vore benägna att lita på. Wiberg anför som ett skäl för sitt individualiserande synsätt att enheter som t.ex. staten Finland »are nothing without the individual actors within them» (s. 295). Argumentet synes mig tomt på innehåll. Det är, t.ex., i och

för sig riktigt att vi inte överhuvudtaget kan ha politik om vi inte har människor, men detta är väl nog en ganska intetsägande vägledning för konklusioner och duger inte som ett fundament för tesen om metodologisk individualism.

*

Jag har ovan gjort några kritiskt färgade nedslag i bokens mycket vittförgrenade innehåll, och skall nu formulera ett slutomdöme:

De två sista meningarna i Wibergs avhandling lyder: »It is only fair to say that political theory is still in its infancy. There is a lot of work» (s. 235). Detta är naturligtvis blott alltför sant. Det citerade konstaterandet föregås av ett medgivande, i vilket Wiberg anmäler sig vara helt på det klara med att han inte har levererat slutliga svar på alla de frågor han rest, och i detta medgivande kan man förvisso instämma. Instämmandet skall emellertid inte ges en kritisk klang. Den uppgift Wiberg har förelagt sig har varit utomordentligt svår, och ingen kan fördra att den borde ha lösts en gång för alla. Den är antagligen av den karaktären att den inte går att lösa på ett definitivt sätt, och detta låter sig i varje fall inte göras inom ramen för ett enskilt arbete. Det är enligt min mening både rimligt och rättvist att säga att Wiberg skiljer sig från sin uppgift med heder. Invändningar kan göras och frågetecken kan ritas, såsom jag har försökt visa i denna anmälan. Men de är inte anmärkningsvärt många och de är inte graverande — ett undantag är dock författarens upptagenhet med den subjektiva legitimitetskonceptionens problematik, som jag, beaktande hans hävdande av den objektiva konceptionens primat, finner vara förvirrande och omotiverad. Samtidigt skall jag dock för all del upprepa att behandlingen av den subjektiva konceptionen i och för sig på många sätt är förtjänstfull. Avhandlingen har spänst och fräschör, och den är skriven med en tilltalande respektlöshet och intellektuell nyfikenhet. Den vandrar över stora områden av statskunskapens vida fält, och dess i olika riktningar löpande analyser dokumenterar lärdom och kringsyn. Man måste, ett antal invändningar till trots, vara imponerad. Wiberg har gett ett beaktansvärt bidrag till vår litteratur på den politiska teorins område.

DAG ANCKAR